

**BORÇLAR HUKUKUNDA AKİT SERBESTİSİ
VE
GENEL OLARAK SINIRLAMALARI**

Hasan ERMAN

GİRİŞ :

Akit serbestisi prensibi Borçlar Hukukunun temel prensiplerinden biri olup BK. 19'da tanzim edilmiştir.

İncelemede önce irade muhtariyeti ile akit serbestisi karşılaştırılmış, sonra akit serbestisi kavramı üzerinde durulmuştur.

Etüdümüzün konusu Borçlar Hukukunda akit serbestisi ve genel olarak sınırlamaları olmasına ve BK. 19'da sadece aktin konusundaki serbestiden, yani düzenleme serbestisinden söz edilmesine rağmen, biz inikat serbestisini de incelemeyi yerinde bulduk. Bu incelemeyi yapmak hem konumuza daha bir açıklık verecek, hem de son zamanlarda gittikçe tekâmül eden sosyal ve ekonomik cereyanların akit serbestisine ne derece karşı çıktıklarını gösterecektir.

Bundan sonradır ki BK. 19 ve 20 ile aktin konusunu tanzimde serbestiye getirilmiş olan tahditler incelenecektir. Aktin konusunu sınırlayan hususlardan biri olan gabin müessesesine, gerek etüdün kapsamı göz önüne alınarak, gerekse ayrı bir inceleme konusu olduğundan yer verilmemiştir.

Nihayet akit serbestisinin sınırlarının aşılması halinde uygulanacak müeyyideler görüldükten sonra bir sonuca varılmıştır.

Bu hususlar incelenirken bulabildiğimiz Yargıtay Kararlarına da yeri geldikçe temas edilmiş ve bu arada İsviçre Federal Mahkeme Kararlarından da istifade edilmiştir.

I — İRADE MUHTARİYETİ VE AKİT SERBESTİSİ :

Türk-İsviçre Borçlar Hukuku prensip itibarıyla, akit serbestisi prensibine dayanır. İsviçre Federal Meclisi 1935 tarihli bir kararında akit serbestisi prensibinin Borçlar Hukukunun başlıca prensiplerinden biri olduğunu beyan etmiştir (1).

Akit serbestisi prensibinin esasını, fertlere aralarındaki hukuki münasebetleri düzenleme yetkisini veren irade muhtariyeti doktrininde aramak lâzımdır (2). Bu doktrini kabul eden hukuk düzeni, hukuk sülhelerine, aralarındaki münasebetleri, yapacakları hukuki işlemlerle tanzim etmek yetkisini tanımıştır. İşte, akit serbestisi prensibi, felsefî bir görüş olan iradenin muhtariyeti doktrininin borçlar hukuku alanına uygulanmasıdır.

Akit serbestisi prensibi ile irade muhtariyeti düşüncesini birbirine karıştırmamak gerekir. Bu iki prensipte mevcut fikirler biraz farklıdır. Akit serbestisi prensibi BK. 19'da sarahaten kabul edilen ve bu sebeple, pozitif hukuk bakımından kabili münakaşa olmayan bir kaide iken, irade muhtariyeti bu kaideyi izaha yarıyan bir felsefî görüştür. Bu nazariyeye göre, insan hürdür, o kanunla veya kendi hukukî iradesi ile bağlı olabilir; fakat, esasında kanunun insan iradesinin mahsulü olduğu düşünülecek olursa, «insan hürdür, sadece kendi iradesi ile bağlı olabilir», demek mümkündür (3). XVII ve XVIII. asırlarda hâkim olan rasyonalist felsefe ile, bu felsefenin hukuk sahasında tesirlerini teşkil eden tabii hukuk düşüncesinin bir neticesi olan, Fransız İhtilâli ile zirvesine erişen, liberal ekonomi ile kuvvetlenen ve bilahare Kant'ın irade nazariyesi ile desteklenen bu irade muhtariyeti nazariyesine göre, tabiat icabı müsavi ve hür olan insanların ancak kendi iradeleri ile bağlanmaları, borç altına girmeleri mümkündür (4).

Borcu meydana getiren, tadil eden, devir ve sükut ettiren insan iradesidir. Bu felsefî görüş zamanımızda bir hayli zayıflamış du-

(1) Zikreden Esener Turhan, Borçlar Hukuku - cilt I (Ankara - 1969), sf. 193.

(2) Esener Turhan, a.g.e., sf. 193.

(3) Kani Ali Naghi, La Force Créatrice de la Volonté dans la Formation du Contrat (Neuchâtel-1956), sf. 87-88.

(4) Saymen Ferit Hakkı/Elbir Halit Kemal, Türk Borçlar Hukuku Cilt I (İstanbul - 1958), sf. 132, d.n. 131.

rumdadır. Sosyal temayüller, ferdi iradenin müşterek menfaate uyması gerektiğini ileri sürmektedirler.

II — AKİT SERBESTİSİ KAVRAMI :

Akit serbestisi prensibi muhtelif anlamlarda kullanılır. Bu prensip, bir taraftan inikat serbestisini (Abschlussfreiheit), yani ferdin akit yapmakta ve karşı tarafı seçmekte serbest olduğunu, diğer taraftan muhtevayı tayinde serbestliği, yani düzenleme serbestisini (Freiheit der inhaltlichen Gestaltung) ifade eder (5).

BK. muz 19/1'de düzenleme serbestisi anlamındaki akit serbestisini tanzim etmiştir. Fakat biz akit serbestisinin tam olarak anlaşılabilmesi için inikat serbestisi anlamındaki akit serbestisinin de incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

1 — İnikat Serbestisi :

Bir hukuk süjesi kural olarak bir akit yapıp yapmamak hususunda serbesttir. Bu esas, bir taraftan irade muhtariyeti prensibine ve diğer taraftan liberal hukuk görüşüne dayanır. Bir kimse akit yapmak istediği diğer tarafı da serbestçe tayin etmek ve seçmek yetkisini haizdir. Buna akdin diğer tarafını seçmek serbestisi denir.

Türk ve İsviçre Hukukunda hiç kimseye prensip olarak akit yapma zorunluğu yüklenemez. Bizce bazı müelliflerin (6) kabul etmesine rağmen akit yapma mecburiyetinin bir hukuki muameleden doğması halini bertaraf etmek gerekir (7). Akit yapma vaağının akit yapma serbestisine getirilen bir sınır olarak kabul etmemek gerekir, zira bu vaad de serbest bir iradenin mahsulüdür. Vaadde bulunma iradesi her zaman ve mutlaka akit yapma iradesini tazammun etmez tezi kabul edilemez. Paul Duran'ın doğru olarak belirt-

(5) Rieg Alfred, *Le Role de la Volonté dans l'Acte Juridique en Droit Civil Français et Allemand* (Paris-1961), sf. 220.

Aybay Aydın, *Borçlar Hukuku Dersleri - Genel Bölüm* (İstanbul 1969), sf. 25.

(6) Tunçomağ Kenan, *Borçlar Hukuku - Genel Hükümler - Cilt I* 5. Baskı (İstanbul 1972), sf. 188.

Aybay Aydın, a.g.e., sf. 30.

(7) Aynı fikirde Rieg Alfred, a.g.e., sf. 220.

tiği gibi bir neticeye varabilmek için ferdin hukuken bir ön-akit safhasından geçmesi hali inikat serbestisine bir sınır teşkil etmez; zira bu şahıs yine de o akdi yapıp yapmamakta serbesttir (8).

2 — Düzenleme Serbestisi :

Taraflar akdin konusunu diledikleri şekilde tayin edebilirler. Gerçekten BK. 19/1 «Bir akdin mevzuu, kanunun gösterdiği hudut dairesinde serbestçe tayin olunabilir.», demekle bu prensibi belirtmiştir (9).

Bu prensipten çıkan tabii sonuç tarafların diledikleri akit tipini seçebilmeleridir. Buna tip serbestisi adı verilir (10). Roma Hukukunda ise, bir akde istisnaden dava açmak hakkı ancak o akdin tanınmış akit tiplerine dahil bulunması şartına bağlı idi (11).

Kanunumuzda tip serbestisi BK 19/1'in tabii sonucu olarak görülmektedir. Halbuki, 1942 İtalyan MK m. 1322/2'de bu prensip sarih olarak belirtilmiştir. Bu maddeye göre: «Taraflar, ayrıca tanzim edilmiş olan tiplere dahil bulunmayan akitleri de yapabilirler; ancak bunlar, hukuk nizamınca himayeye lâyık menfaatleri gerçekleştirmeye matuf bulunmalıdır.» (12).

III — İNIKAT SERBESTİSİNE GETİRİLEN TAHDİTLER :

1 — Genel Bilgiler :

Daha XIX. asrın ikinci yarısında liberalizm teorisi gerilemeye başlamıştı. Yavaş yavaş, fakat gittikçe daha şiddetlenerek, akit serbestisine saldırılmış ve bu prensip tahditlere tabi tutulmuştur. Fakat bilhassa Birinci Dünya Savaşıdır ki, hukukçulara akit serbestisi prensibinin ne kadar mahzurlu olduğunu hissettirmiştir. Devlet

(8) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 220.

(9) Aynı şekilde 1942 tarihli İtalyan MK m. 1322/1'de: «Taraflar kanunun koyduğu hudutlar dahilinde akdin muhtevasını serbestçe tayin edebilirler», denmektedir. Zikreden Gorla Gino, *Il Contratto - Problemi Fondamentali Trattati con il Metodo Comparativo e Casistico - Cilt I* (Milano - 1954), sf. 80, d.n. 3.

(10) Tunçomağ Kenan, a.g.e., sf. 171-172.

(11) Zikreden von Tuhr Andreas (tercüme Cevat Edege), *Borçlar Hukuku Cilt I* (İstanbul - 1952), sf. 256, d.n. 4.

(12) Zikreden Corla Gino, a.g.e., sf. 201.

mal stoku yapılması karşısında güdümlü ekonomi sistemini eski liberalizm tezinin yerine kaim etmiştir; bilhassa hayati ehemmiyeti haiz yiyecek maddeleri üreticileri artık kendi işlerine geldiği gibi akit yapmakta serbest değildirlen (13). Harpten sonra liberal ekonomiye dönülmesine rağmen güdümlü ekonominin birçok esaslarına dokunulmamıştır. Bu durum bilhassa Almanya'da nasyonal-sosyalist rejim ile meydana gelmiştir: toplum kavramı (Gemeinschaft) artık akit serbestisini Anayasa seviyesine (Weimar Anayasasında olduğu gibi) çıkaramamıştır (14). İkinci Dünya Savaşı ile güdümlü ekonomi sistemi daha da rağbet bulmuştur.

2 — Tahditler :

İnikat serbestisi şu şekillerde tahdide tâbi olmaktadır:

a — Devletin iznine tâbi olan akitler :

Şüphesizdir ki, bir akdi yapabilmek için devlet otoritesinden izin, ruhsat, vs. almak mecburiyetinde kalan şahsın inikat serbestisi tahdide uğramaktadır (15). Savatier'in dediği gibi bu gibi hal-lerde akdi meydana getiren kanun koyucunun iştiraki ile tarafların iradesidir; O, akde üçüncü bir âkit olarak dahil olmaktadır (16).

b — Akit yapma mecburiyeti:

İnikat serbestisine en büyük tahdit akit yapma mecburiyetinin tahmili ile meydana gelmektedir (Kontrahierungszwang). Alman müellifi Larenz «Schuldrecht» adlı eserinde akit yapma mecburiyetini üç grupta toplamaktadır (17) :

aa — Kamu ihtiyaçlarının giderilmesi ve zorunlu maddelerin sağlanması hizmetleri:

Larenz'e göre ekonomik düzen ve sosyal adalet kişilerin diğerlerine nazaran bağımsız olduğunu kabul etmemektedir. Kişi belirli

(13) Esener Turhan, a.g.e., sf. 194.

Rieg Alfred, a.g.e., sf. 218.

(14) Rieg Alfred, a.g.e., sf. 218.

(15) Saymen Ferit Hakkı/Elbir Halit Kemal, a.g.e., sf. 135.

(16) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 221.

(17) Esener Turhan, a.g.e., sf. 195.

Rieg Alfred, a.g.e., sf. 223.

ulaştırma tarzlarından, su, gaz, elektrik gibi ancak muayyen müesseselerce sağlanması mümkün olan belediye hizmetlerinden faydalanmak zorundadır. Eğer bu müesseseler müşterilerin isteklerini reddetmek olanağına sahip olsalardı tüketiciler arasında bir eşitsizlik ve adaletsizlik doğacaktı. Böylece hukuk düzeni belirli hizmetlerin imtiyaz yolu ile veya bir kamu hizmeti olarak görülmesini herkesin yararına düzenlemiştir (18). Bu düşünüş kanun koyucunun tren, posta gibi hizmetleri herkese açık tutmasına sebep olmuştur.

Burada şöyle bir sualle karşılaşılabilir. Akit yapma mecburiyeti sadece kanunun ön gördüğü hallerde mi mümkündür?

Alman doktrini tekel müesseselerinin bulunmadığı hallerde akit yapma mecburiyetini kabul etmemektedir. Alman Yüksek Mahkemesi de 24.3.1931 tarihli bir kararında bu tip hizmetler için kurulmuş teşebbüslerin tekel mahiyeti taşımaları halinde akit yapma mecburiyetini kabul etmiştir (19).

Fransız jürisprüdansında ise bu durumda iki kritere önem verilmiştir: 1) Tekel durumu, 2) Hayatî ihtiyaçların giderilmesi. Birinci kritere uygun olarak verilen kararlar bir hayli kabarıktır. Meselâ Fransız Yüksek Mahkemesinin 19.2.1896 tarihli bir kararında «Casino de Nice» in bir tekel mahiyeti taşıdığı ve bu yüzden burayı işleten şirketin elinde giriş bileti olan bir şahsı herhangi bir haklı sebep olmaksızın içeri sokmaya mecbur olduğu ve burada şirketin akit serbestisi prensibine dayanamayacağı belirtilmiştir (20). Daha seyrek olmak üzere ikinci kritere göre verilmiş kararlar da mevcuttur. Bu mealde olmak üzere 12.5.1854 tarihli bir Ceza Dairesi kararında «fırın sahibinin, kendi mallarını satan diğer dükkân sahipleri gibi ticaret serbestisine dayanamayacağı, zira sattığı malın birinci derecede yiyecek ihtiyacından olduğu» belirtilmiştir (21). Bu iki kriterin mevcut olmadığı hallerde içtihatlar akit yapma mecburiyetini reddetmektedirler. Meselâ Seine Hukuk Mahkemesinin 16.6.1926 tarihli bir kararında «her ne kadar café umumî bir yerse de, sahibi, müşterilerini seçmekte serbesttir» denilmektedir (22).

(13) Rieg Alfred, a.g.e., sf. 223.

Esener Turhan, a.g.e., sf. 195.

(19) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 224.

(20) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 227.

(21) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 228.

(22) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 228.

Bugün akit yapma mecburiyeti, kamu için zorunlu ihtiyaçların giderilmesi ve bu maddelerin sağlanması için kurulmuş müesseseler için bahis mevzuudur (23).

bb — Güdümlü ekonomi sisteminde akit yapma mecburiyeti (Zwangswirtschaftung) :

Burada sadece akit yapma serbestisi prensibinin sınırlandırılması değil, gerçekten ortadan kaldırılması bahis konusudur. Kamu yetkililerinin izlediği amaç bir taraftan zirai üretimin umunun tüketimine düzenli bir şekilde sunulmasını sağlamak, diğer taraftan seyrek bulunan malların stok edilmesine engel olmaktır (24).

Türk Hukukunda bu konuda bazı kanunlar arasında 26.1.1940 tarihli Milli Korunma Kanunu ve 1.6.1955 tarihli Gayrimenkül Kiraları Hakkındaki Kanun ile belli malların satılması veya kiralanması mecburiyeti kabul edilmiştir (25). Bu malları ellerinde bulunduranlar satış veya kira akdi yapmaya mecburdurlar.

cc — Haksız fiil sebebiyle akit yapma mecburiyeti:

Larenz BK 41'e tekabül eden BGB §. 826'ya dayanarak bir akit yapma mecburiyeti hali ortaya çıkarmaktadır. BGB. § 826'ya göre herhangi bir kimse bir diğerine ahlâk ve âdaba aykırı bir şekilde zarar verirse bunu tazmin ile yükümlüdür. Alman Yüksek Mahkemesi (Reichsgericht) de 1901 tarihli bir kararında zimnen ahlâka aykırı bir şekilde zarar veren kimse bakımından bu zararın tazmini konusunda bir akit yapma mecburiyetinin varlığından söz etmiştir (26). Aynı şekilde OLG Hamburg 13.1.1955 tarihli bir karar da: «inhisari bir durum taşıyan bir teşekkül yeterli sebep olmaksızın bir şahsın kabulünü reddederse, talepte bulunan şahsa §. 826'ya göre tazminle mükelleftir; aynen iade şeklinde tezabür edecek olan tazminat talep sahibinin söz konusu teşekküle kabulünden ibaretir», denilmektedir (27).

(23) Esener Turhan, a.g.e., sf. 196.

(24) Esener Turhan, a.g.e., sf. 196.

(25) Reisoğlu Safa, Borçlar Hukuku - Cilt I (Ankara - 1971), sf. 69-70.

(26) Zikreden Esener Turhan, a.g.e., sf. 197

(27) Zikreden Rieg Alfred, a.g.e., sf. 232, d.n. 43 bis.

Alman doktrininde varılan bu görüş, Fransız doktrininde kabul edilmemiştir. Fransız doktrinine göre bir kimsenin haksız surette akit yapmaması halinde, hakkın kötüye kullanılması değil, gerçekte üçüncü şahsa karşı işlenmiş olan bir kusur bahis konusudur (28).

Türk-İsviçre Hukukunda da Fransız sisteminin kabul edilmesi lâzım geldiği kanaatindeyiz (29). Akit yapmaktan kaçınma, prensip olarak hakkın kötüye kullanılması olarak değil, BK 41/2 anlamında bir haksız fiil olarak kabul edilmelidir. Bu takdirde akit yapmaktan kaçınma, haksız fiil teşkil ediyorsa bir tazminat borcu doğurur.

IV — DÜZENLEME SERBESTİSİNİN SINIRLARI :

1 — Genel Bilgiler :

Akit serbestisi prensibinin mutlak olarak kabul edilmesi halinde dahi sınırsız bir serbesti yoktur. Zira, bir taraftan bir hukuk süjesinin hürriyeti diğerininki tarafından sınırlanmıştır; diğer taraftan toplum hayatı o topluma katılanların hürriyetlerinden kısmen feragat etmek suretile o topluma katılmalarını zorunlu kılmaktadır (30). Esasen en koyu akit serbestisi taraftarı olan liberalistler dahi hukuk düzeni ve ahlâk kuralları ile çelişme haline geldiği halde sınırlandırmayı kabul etmişlerdir (31). Ancak değer yargılarındaki değişiklikler, toplumcu görüşlerin gelişmesi ve belli bir ağırlık kazanması akit serbestisini günümüzde geniş ölçüde sınırlandırmış bulunmaktadır (32). Devletin sosyal ve kollektivist cereyanlar neticesinde hukukî ilişkilere emredici hukuk kuralları ile müdahalesi gittikçe fazlalaşmaktadır (33). Bu anti-entvidüalist cereyanlar bilhassa İtalyan hukukçuları tarafından büyük rağbet görmüştür. Betti şöyle demektedir: «Netice olarak, borçlar hukuku, pandekt hukukçularının ve XIX. asır medenicilerinin ve bugün dahi libe-

(28) Rieg Alfred, a.g.e., sf. 233.

(29) Aynı fikirde Esener Turhan, a.g.e., sf. 197.

(30) Esener Turhan, a.g.e., sf. 198.

(31) Schwarz Andreas B. tercüme Bülent Davran), Borçlar Hukuku Dersleri - Cilt I (İstanbul - 1948), sf. 41.

Carbonnier Jean, Théorie des Obligations (Paris - 1963), sf. 75.

(32) Reisoglu Safa, a.g.e., sf. 69-70.

(33) Schwarz Andreas B., a.g.e., sf. 41.

ral endividüalizmin tesiri altında kalan bazı müelliflerin inandıkları gibi, iradenin hâkim olduğu bir saha değil, aksine, cemiyetin hâkim olduğu bir sahadır» (34).

Düzenleme serbestisini sınırlayan düzenleyici sözleşmelerin başında toplu iş sözleşmeleri gelmektedir. Toplu iş sözleşmesi ile akit serbestisi prensibi hizmet akdi alanında sınırlandırılmaktadır. 275 sayılı Kanunun 1 nci maddesine göre «toplu iş sözleşmesi, hizmet akdinin yapılması, muhtevası ve sona ermesi ile ilgili hususları düzenlemek üzere işçi teşekkülleri ile işveren teşekkülleri veya işverenler arasında yapılan bir sözleşmedir». Ayrıca aynı kanun m. 3/1'e göre aksi belirtilmedikçe, hizmet akitleri toplu iş sözleşmesine aykırı olamaz. Demek ki, hizmet akitlerinin muhtevası toplu iş sözleşmesi ile sınırlanmıştır (35).

2 — BK 19/2 ve 20'deki Sınırlamalar :

BK 19/1'de ifadesini bulan bu manadaki akit serbestisinin BK 19/2 ve 20'de sınırları çizilmekte ve müeyyidesi belirtilmektedir. Gerçekten, BK 19/2 akit serbestisinin sınırlarını çizerken BK 20 bu sınır dışına çıkacak akitlerin hangi ölçüde bâtil sayılacağını göstermiştir. Akit serbestisinin genel çerçevesi tesbit olunurken, her iki maddenin birlikte göz önüne alınması gerekir. BK'da akit serbestisine getirilen sınırlamalar şunlardır :

a — Emredici hukuk kaidelerine aykırılık :

Emredici hukuk kaideleri, tarafların iradesi ile değiştirilemeyen, ihmal ve ilga olunamayan, riyeti mecburi hukuk kaideleridir (36). Her emredici hukuk kaidesi akit serbestisinin bir sınırlanmasını ifade eder; zira bu kaidelere aykırı akitler yapılamaz. Bu nevi hükümler Borçlar Hukukunda istisnai mahiyettedirler, çünkü bu alanda irade muhtariyeti prensibi caridir. Bu arada von Tuhr «Borçlar Hukuku, prensip itibarile, ancak tarafların menfaatine taallük edip, âmme intizamına dahil değildir. Binaenaleyh, borçlar

(34) Betti Emilio, Teoria Generale delle Obbligazioni - Cilt III (Milano - 1954), sf. 103.

(35) Esener Turhan, a.g.e., sf. 200.

(36) Feyzioğlu Necmeddin Feyzi, Borçlar Hukuku Umumi Hükümler - Cilt I (İstanbul-1967), sf. 175.

kanununun hiçbir kaidesi âmir hüküm değildir, çünkü âmme intizamına taallûk etmez», demektedir (37).

Bazı defa, kanun bir kaideye muhalefet olunamayacağını ifade etmek ve buna muhalif mukaveleleri yasaklamak suretile bahis mevzuu kaidenin âmir olduğunu açıkça beyan eder. Fakat bazen kanunda emredici bir hüküm bulunmakla beraber, ifadesinden bu husus açıkça anlaşılmaz, ancak maddenin muhtevası veya gayesi hükmün emredici olduğunu gösterir. Bu husus bir tefsir meselesi olup mahkeme içtihatları veya doktrince hallolunur (38).

b — Ahlâk ve âdaba aykırılık :

Akdin konusunun ahlâka aykırı olup olmadığını tâyin ederken, hâkim, kendisinin veya tarafların özel ahlâk anlayışını değil, toplumdaki doğru düşünen vatandaşların ortak görüşlerini dikkate almak zorundadır (39). Temyiz Mahkememiz de 14.1.1948 tarih ve 20/2 sayılı bir İBK nda «Kanun ve ahlâka mugayir akitlerin tayini, tefsire tâbi bir meseledir. Bunu yalnız BK bakımından değil, memleketin inzibatını, umumî sağlık ve intizamını temin için vaz olunan sair bilcümle mevzuat ta nazara alınarak, yapmak lâzımdır. Genel ev açılmasına, idarî bazı tedbirlere ve şartlara uygun olarak, kanun müsaade etmiştir. Şu halde, hükümetin izin ve müsaadesi olmaksızın genel ev açmak ve işletmek kanuna ve ahlâka mugayir bulunmuş ise de hükümetin izin telâhuk edince bu aykırılık ne mevzuu ne de takip olunan maksat bakımlarından mevzuubahis edilmesine lüzum ve ihtiyaç kalmaz», demektedir (40).

Aşağıdaki hallerde akit ahlâka aykırı sayılmalıdır :

1 — Akit konusu veya gayesi itibarile ahlâka aykırı ise. Meselâ HGK. 7.2.1934 tarihli ve E. 42, K. 35 sayılı bir kararında nikâhsız birlikte yaşamak üzere yapılan akdin konusunu ahlâka, âdaba aykırı bularak bu bapta yapılan senedin iptaline karar vermiştir (41).

(37) von Tuhr Andreas, a.g.e., sf. 258.

(38) Saymen Ferit Hakkı/Elbir Halit Kemal, a.g.e., sf. 138.

(39) Reisoglu Safa, a.g.e., sf. 73.

(40) Saymen Ferit Hakkı, Notlu - Sistematik Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu (7. Bası, İstanbul - 1967), sf. 270, d.n. 13.

(41) Zikreden Olgaç Senai, Kazai ve İlmî İctihatlarla Türk Borçlar Kanunu - Cilt I (İstanbul - 1959), sf. 128, No. 156.

Federal Mahkeme de 7.3.1928 tarihli bir kararında «Gayesi hukuka veya ahlâka aykırı olan cemiyetler ve şirketler şahsiyet iktisap edemezler. Buna mukabil gaye hukuka, ahlâka aykırı olmadığı halde bunun elde edilmesi için cemiyet ahlâka aykırı vasıtalar kullanmışsa bu hal haksız fiil esaslarına göre cemiyetin veya organlarının mesuliyetini mucip olur. Bundan başka caiz olmıyan vasıtaların kullanılması suretile meydana gelen hukukî münasebet te BK 20 esaslarına göre hukuka ve ahlâka aykırılık sebeble bătıldır. Ancak bu durum hükmî şahsiyete hâlel getirmez.», demiştir (42).

2 — Ahlâki telâkkilere göre, ferdin takdirine bırakılmış bazı hareket tarzlarının başkaları tarafından sınırlandırılmasını tazammun eden akitler, ahlâk ve âdaba aykırıdırlar (43). Meselâ din, tâbiyet, meslek değiştirmek taahhüdünde bulunmak gibi. Yine, bir kimsenin kötü niyetle diğer bir kimsenin üçüncü kişi ile yapmış olduğu akdi bozdurtması âdab ve ahlâka aykırı hareket olarak kabul edilmiştir (44).

3 — Ferdin şahsî veya iktisadî hürriyetini kabul edilemez derecede veya fevkalâde bir surette takyit eden akitler de âdaba aykırıdırlar. Çeřitli akitlerde hürriyetin bir ölçüde sınırlandırılması kaçınılmaz bir sonuçtur. Hürriyetin ne zaman ahlâka aykırı bir şekilde sınırlandırılmış sayılacağı sorununu uygulamada kesin bir kritere bağlamak kolaylıkla mümkün değildir. Her akitte durumu ayrı ayrı takdir etmek gerekir.

Zürich Yüksek Mahkemesi 24.11.1924 tarihli bir kararında «Bir evin satın alınması maksadile yapılan bir bağışlamada, bağışlananın satın aldığı evi başkasına satması halinde, bağışlanan paranın bağışlayana geri ödenmesi hususunda yapılan anlaşma ahlâka aykırı değildir», diyerek burada bağışlananın faaliyet hürriyetinin gayri caiz bir kayıtlaması bulunmadığını belirtmiştir (45).

Aynı şekilde Temyiz 'TD 26.11.1951 tarihli ve E. 951/5360, K. 5876 sayılı bir kararında (46) «Rekabet yapmama hususundaki mu-

(42) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 146, No. 184.

(43) von Tuhr Andreas, a.g.e., sf. 264.

(44) 4 ncü HD nin 23.6.1958 tarih ve E. 957/5662, K. 4358 sayılı kararı; Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 126, No. 151.

(45) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 128, No. 158.

(46) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 116, No. 129.

kavele kanun, ahlâk ve âdaba aykırı olmayıp muteberdir.», demektedir (47).

Federal Mahkeme de 21.3.1914 tarihli bir kararında «Bir gazino sahibinin 15 yıl müddetle bir bira fabrikasının mamûlatından başka bira satmamayı, fabrika tarafından kendisine temin olunan ve gazinosunu kârlı bir şekilde işletmeye mümkün kılan önemli menfaatler mukabilinde kabul ve taahhüt etmesi, şahsî hürriyetin ahlâka aykırı bir şekilde kayıtlanması mahiyetini taşımaz.», şeklinde nüküm vermiştir (48).

Buna mukabil Federal Mahkeme 12.7.1913 tarihli bir kararında «Şeriklerden birinin iki yıl müddetle bütün faaliyetini şirkete vakfetmesine, bu iki yıl geçtikten sonra da 6 ay önceden haber vermedikçe şirketten ayrılamıyacağına ve böyle haber vererek ayrıldıktan sonra dahi beş yıl müddetle aynı kantonda aynı ticaretle meşgul olamayacağına ve buna mukabil öteki şerikin bu işi kendi hesabına yürütmekte serbest olduğuna, akdini ihbara lüzum olmadan fesh edilebileceğine ve bu yüzden herhangi bir tazminatla mükellef olmayacağına ve akit sona erdikten sonra aynı neviden ticaret yapmakta serbest olduğuna dair bir şirket akdi ahlâka aykırı ve hukuken hükümsüzdür.», demektedir (49).

c — Şahsiyet haklarına aykırılık :

Şahsiyet haklarına aykırı akitler, maddî bir menfaat temini için bir insanı insan yapan vasıflarına ve haklarına bir tecavüz mahiyetini taşır (50). MK 23 «Kimse medenî haklardan ve onları kullanmaktan kısmen olsun feragat edemez. Kimse, hürriyetini ferag edemediği gibi kanuna veya âdabı umumiyeye mugayir surette tahdit dahi edemez.», diyerek bu hakları ferdin kendisine karşı dahi korumaktadır. BK 19/2'deki hüküm, MK 23'te yer alan bu ana kaidenin tatbik halinden başka bir şey değildir (51).

(47) İtalya'da ise rekabet etmemek için yapılan akitler bâtil sayılmaktadır. Bunlar sadece bazı özel sınırlamalar dahilinde ve bazen borçlunun özel bir menfaat temin etmesi halinde muteberdir. **Gorla Gino**, a.g.e., sf. 215.

(48) Zikreden **Olgaç Senai**, a.g.e., sf. 117, No. 132.

(49) Zikreden **Olgaç Senai**, a.g.e., sf. 117, No. 133.

(50) **Saymen Ferit Hakkı/Elbir Halit Kemal**, a.g.e., sf. 142.

(51) **Tunçomağ Kenan**, a.g.e., sf. 174.

Temyiz Mahkememiz 4 ncü HD 14.6.1952 tarihli ve E. 2506, K. 3070 sayılı bir kararında «Tüzükte aksi kararlaştırılmış olsa dahi hakkında yapılan bir muamelenin haksızlığına kani olan şahsın mahkemeye veya ait olduğu mercie müracaat hakkı derkârdır. Bunun aksini söyleyen tüzük hükmü BK 19 ve 20'ye göre inuteber değildir.» demiştir (52).

Aynı şekilde 4 ncü HD 26.4.1934 tarihli ve E. 258, K. 563 sayılı kararında «İcar mukavelenamesinin hususi şeraiti meyanında mucirin gerek icar senedinde ve gerek sene-i atiyede tahliye selâhiyetini haiz olmayacağı yazılı ise de, bu taahhüt medeni haklardan fevkat mahiyetinde olup MK nun 23 ve BK nun 20 nci maddeleri mucibince bu kabil şerait ve taahhütleri bâtil», saymıştır (53).

d — Amme intizamına aykırılık :

Amme intizamının hududunu çizmek güçtür, çünkü takdiri bir kavramdır ve zaman ve yere göre değişir. Genel olarak, muhafaza ve riayetinde topluluğun büyük menfaatleri bulunan konulara taallük eden ve bu menfaatleri korumak gayesile vazolunan kaideler âmme intizamını ilgilendiren hükümlerdir, denebilir (54).

Federal Mahkeme 2 nci HD 8.3.1962 (BGE. 88 II 1) tarihli bir kararında şöyle demiştir: «Eskiden Federal Mahkeme, tarafların bir yana bırakamayacakları toplumsal siyaset ve ahlâk düşüncelerine dayanmalarından ötürü, bütün hal ve şartlarda uyulması zorunlu olan kuralın kamu düzenine ilişkin olduklarını belirtmişti (BGE. 41 II 142). Daha sonra, kesinlikle tanımlamaktan kaçındığı kamu düzeni kavramını darlaştırmak eğilimini göstermiştir (BGE. 64 II 97, 84 II 122). En son içtiada göre (BGE. 84 I 122, 87 I 144), bir kuralın kamu düzenine ilişkin sayılması için, bu kurala aykırılığın memleketin hukuk düzeninin temel ilkelerinden biriyle çatışması, ya da memleketin genel hukuk duygusunu ağır şekilde zedelemesi zorunludur» (55).

(52) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 142, No. 172.

(53) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 145, No. 180.

(54) Feyzioğlu Necmeddin Feyzi, a.g.e., sf. 176.

(55) Zikreden Kaneti Selim, İsviçre Federal Mahkemesinin Borçlar Hukuku Kararları (1955 - 1964) - Cilt I - Borçların Genel Hükümleri (Ankara - 1968), sf. 22, No. 28.

Temyiz Mahkememiz de 27.11.1946 tarihli ve 15 sayılı bir İBK nda «Müşterek mülkün kiraya verilmesi mülkün idari tasarruflarındandır; bunun için kanunda aranılan çift ekseriyete ihtiyaç vardır. Bu itibarla müşterek mülkte hissedar olan müteaddit şahıslardan birinin kendi payı hakkında gerek yabancı ve gerek hissedarlardan birisi ile yapacağı kira akdi taraflar arasında yarı yarıya müşterek olan bir malın hissedarlarından birinin kendi payını diğerine kiralaması muteber bir akit vücuda getirir.», diyerek bu durumu âmme intizamından saymıştır (56).

Son zamanlarda klâsik âmme intizamı, yani toplumun temelini teşkil eden hususları koruyan âmme intizamı yanında, bir de ekonomik âmme intizamı inkişaf etmiştir (57). XX. yüzyıl medenî hukuku ekonomik âmme intizamını müdahaleci bir âmme intizamı olarak anlamaktadır. Bu durum iki şekilde tezahür etmektedir. Birinci şekilde himaye edici âmme intizamı karşımıza çıkmaktadır ki, bu ekonomik bakımdan zayıf olan tarafı, bazı akitlerde himaye etmeye müteveccihdir. İkinci şekilde yön verici âmme intizamını görmekteyiz ki, bu da millî ekonominin muayyen bir yöne gitmesini sağlar ve buna engel teşkil eden hususi akitleri bertaraf eder (58).

e — Hukuka aykırılık :

BK 20 bu durumu «gayrı muhik» terimi ile ifade etmektedir. Hukuka aykırılık hukuk nizamının yasak ettiği hususları yapmaktır. Bir akdin mevzuu aşağıdaki iki halde hukuka aykırıdır (59) :

1 — Boşlu tarafından taahhüt edilen hareket tarzı kanuna aykırı bir faaliyet ve hususile cezayı mucip fiillerden ibaret ise.

2 — Memnuiyet akit ile taahhüt olunan fiile değil, böyle bir muhtevaya mâlik olan bir akdin inikadına taallük ediyor ise.

Federal Mahkeme 1 nci HD 15.3.1956 tarihli bir kararında «BK 20 uyarınca, bir sözleşmenin butlanının kabul edilebilmesi için, muhtevasının hukuka aykırı olması gereklidir. Sözleşmenin hukuka aykırı sayılabilmesi için, bu konuda salt bir imkânın bulunması yeterli değildir. Sözleşmenin bâtil olabilmesi için bu konuda, hiç ol-

(56) Zikreden Olguç Senai, a.g.e., sf 117-118, No. 135.

(57) Carbonnier Jean, a.g.e., sf. 148.

(58) Carbonnier Jean, a.g.e., sf. 150.

(59) von Tuhr Andreas, a.g.e., sf. 258-259.

mazsa, kuvvetli bir ihtimal bulunmalıdır.», diyerek hukuka aykırılığın kriterini vermiştir (60). Aynı şekilde Federal Mahkeme aynı tarihli bir başka kararında «...Federal Mahkemenin kökleşmiş içtihadına göre, sözleşmenin butlanı emredici ya da yasaklayıcı kuralın bu sonucu açıkça belirtmesi hali ile sınırlı değildir; kuralın anlam ve amacına, karşı konulmak istenen sonucun önemine göre, bu müeyyidenin uygulanması zorunlu gözüküyorsa, aynı sonuca varılmalıdır.», demiştir (61).

Temyiz Mahkememiz 4 ncü HD de 14.9.1943 tarihli ve E. 2511, K. 2453 sayılı kararında «Hukuk Fakültesine talebenin devamı mecburiyet altına alındıktan sonra hükümet dairelerinde müstahdem talebinin 105 yarım gün Fakülteye devamlarına müsaade edildiği Başvekâletten tamimden tebliğ edilmiş ve bu sırada Hukuk Fakültesinde talebe ve aynı zamanda Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinde memur bulunan müddealeyhin emsaline verilen müsaadeden mutlak surette istifade etmek hakkını haiz bulunmuş olduğu halde mektebi bitirdikten sonra Gümrük ve İnhisarlar Vekâletine üç sene hizmet etmek ve aksi takdirde 1800 lira tazminat vermek şartile devamına müsaade edilmesi *gayri muhik* ve taahhütname BK nun 20 nci maddesine muhalif ve bâtil olduğundan...», demek suretile bidayet mahkemesince davanın reddine dair verilen kararı onaylamıştır (62).

Aynı şekilde 4 ncü HD 18.1.1957 tarihli ve E. 8379, K. 280 sayılı kararında «Malî müşavir ile avukat arasındaki ortaklık anlaşması, bu anlaşma hükmünce malî müşavirin avukata müşteri bulmayı üzerine almış olması sebebiyle ve avukatların müşteri bulmak üzere herhangi bir kimsenin aracılığından istifade etmelerini suç sayan Av. K. nun 36 ncı maddesi hükmünce yasak edilen ve BK nun 20 nci maddesi gereğince hükümsüz olan akitlerdendir.», demiştir (63).

Yasaklayıcı kuralları bertaraf etmek için, âkidlerin kanunda mevcut olan müsait hükümlere başvurarak yasak gayeyi elde etmeleri (kanuna karşı hile) halinde de, akdin mevzuu yine hukuka aykırıdır (64). Meselâ, BK nun 223 ncü maddesine göre akdin satıcı tarafından feshi halinde satıcı müşteriden aldığı taksitleri iade ile

(60) Zikreden Kaneti Sellm, a.g.e., sf. 26, No. 32.

(61) Zikreden Kaneti Selim, a.g.e., sf. 26-27, No. 33.

(62) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 142, No. 174.

(63) Zikreden Olgaç Senai, a.g.e., sf. 130, No. 168.

(64) Saymen Ferit Hakkı/Elbir Halit Kemal, a.g.e., sf. 147-148.

mükelleftir, ki bu keyfiyet kat'i bir hukuk kaidesidir. Taksitle satış yerine kiracının son kira bedelini vermekle mülkiyeti iktisap edeceğine dair muayyen müddetli bir kira akdi yapmak suretile bu kaide bertaraf edilemez. Filhakika, bu takdirde ödenen kira iktisap edilecek şeyin bedeli üzerinden verilen bir taksitten ibarettir ve akdin feshini ihbar halinde BK 260'a göre kiracı ödenen taksitleri kaybeder. Kanun vazınının BK 223 ile bilhassa menetmek istediği husus budur. Aynı şekilde avukat olmayan bir kimse başkasının haklarını vekil sıfatıyla mahkeme ve icrada savunamaz. Bir şahıs bu yasak hükmü bertaraf için alacağı BK 162 ye göre temellük ederek asıl alacaklı olarak takibe kalkışırsa, kanuna karşı hile yapmış olur (65).

f — İmkânsızlık :

Şayet imkânsızlık borcun doğumuna engel oluyorsa borç münasebetinin hükümsüzlüğü söz konusu olur (66). BK 20/1 «Bir akdin konusu gayri mümkün... olursa o akit batıl olur», demektedir. Butlandan bahsedebilmek için imkânsızlık, akdin konusu ile ilgili bulunmalı ve yalnız borçlu bakımından değil, objektif mahiyette ve herkes için söz konusu olmalıdır (67). Ancak, akit yapıldığı sırada imkânsızlık söz konusu olsa dahi, akit yapıldıktan bir müddet sonra ifa edilecekse ve ifadan önce imkânsızlığın ortadan kalkması halinde akdin geçerli olduğunu kabul etmek gerekir (68). Borcun borçlu tarafından yerine getirilemez olmasına mukabil başkaları tarafından yerine getirilmesi mümkün ise imkânsızlık sübjektiftir ve bu durumda akit bátil olmaz. Borçlunun şahsı ile ilgili bütün imkânsızlıkları sübjektif imkânsızlık sayma temayülü vardır (69). Sübjektif imkânsızlıkta borcun doğacağı ve borçlunun borcu ifa etmemeden mesul olacağı kabul edilmektedir (70). Akit yapılırken mevcut bir

(65) Tunçomağ Kenan, a.g.e., sf. 176.

(66) Oğuzman M. Kemal, Borçlar Hukuku Dersleri (İstanbul-1968), sf. 90.

(67) Tekinay Selâhattin Sulhi, Borçların İfası, İhlâli, Sona Ermesi ve Özel Nevileri (İstanbul-1967), sf. 86.

(68) von Tuhr Andreas, a.g.e., sf. 268,
Reisoğlu Sefa, a.g.e., sf. 74.

(69) Oğuzman M. Kemal, a.g.e., sf. 91.

(70) Tekinay Selâhattin Sulhi, a.g.e., sf. 90,
Oğuzman M. Kemal, a.g.e., sf. 91.

sebepler yüzünden ifanın imkânsızlığı, özellikle satıcının satılan mal üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmamasından ileri gelebilir. Burada da sübjektif imkânsızlık hali bulunduğu için, akdin butlanı söz konusu olmayacak ve borçlunun sorumluluğu gerçekleşecektir. 4 ncü HD'nin 18.2.1960 tarihli ve E. 59/5444, K. 2063 sayılı kararında «...borç doğuran bir akdin muteberliği hiç bir zaman satıcının satış tarihinde veya daha sonra malik olması şartına bağlı değildir», denmekte ve başkasına ait bir malı satan kimsenin borcunu ifa edemediği takdirde BK 96'a göre sorumlu olacağı belirtilmektedir (71).

Akit yapılırken taraflardan biri imkânsızlığı biliyor, buna rağmen diğer tarafa haber vermiyorsa bir tazmin mükellefiyeti ortaya çıkabilir. Böyle hallerde, sadece menfi zararın, yani akdin geçerli olduğuna güvenden doğan zararın tazmini mümkün olur. Federal Mahkeme 1943 tarihli bir kararında «İyi niyet kuralları gereğince, âkitlerden her biri, müzakerelere giriştiği andan itibaren, belli bir ölçüde olmak üzere, muhatabının, akdi yapmak veya bazı şartlarla yapmak hususundaki kararını etkileyecek mahiyetteki hal ve durumlar hakkında, ona bilgi vermek borcu altındadır. Taraflardan biri müzakere sırasında, sadece hileli değil, şu veya bu tarzda kusurlu sayılabilecek davranışları dolayısı ile de culpa in contrahendo esasına göre sorumludur. Şüphe yok ki bilgi verme görevi, diğer tarafın bildiği kabul edilebilen hususlara ilişkin değildir», demek suretiyle bu hususu belirtmiştir (72).

V — AKİT SERBESTİSİNİN SINIRLARINI AŞMANIN SONUÇLARI :

Akdin mevzuu BK 19/2 ve 20/1 deki hususlara aykırı olursa müeyyide butlandır. Butlandan maksat akdin yapıldığı andan itibaren herhangi bir hüküm doğurmamasıdır. 4 ncü HD 2.7.1957 tarihli ve E. 1742, K. 4329 sayılı bir kararında «...hukuk dilimizde bir akdin batıl olması demek, yapıldığı andan itibaren bir hüküm meydana getirmemesi demektir», demiştir (73).

(71) Zikreden Tekinay Selâhattin Sulhi, a.g.e., sf. 91, d.n. 7.

(72) Zikreden Tekinay Selâhattin Sulhi, a.g.e., sf. 178, d.n. 1.

(73) Zikreden Olgac Senai, a.g.e., sf. 122, No. 142 s.

BK 20'de iki çeşit butlan söz konusu edilmiştir :

1 — Mutlak Butlan :

Akdin konusu yukarıda sayılan vasıflardan birine uygun olmazsa akit mutlak butlanla batıl olacaktır. Mutlak butlanın hükümleri ise şunlardır (74) :

- a) — Mutlak butlanı herkes iddia ve dermeyan edebilir.
- b) — Mutlak butlan kanun dolayısı ile (ipso iure) husule gelir.
- c) — Hâkim butlanı resen nazarı itibare alır.
- d) — Mutlak butlan başlangıçtan beri mevcuttur,
- e) — Mutlak butlan ile malul olan bir akit hiç bir surette sıhhat kazanamaz, muteber bir akit mahiyetini alamaz.

2 — Kısmi Butlan :

BK 20/2'e göre «Akdin muhtevi olduğu şartlardan bir kısmının butlanı akdi iptal etmeyip yalnız şart lağvolunur. Fakat bunlar olmaksızın akdin yapılamıyacağı meczum bulunduğu takdirde, akitler tamamı ile batıl addolunur.» Demek ki, akdin sadece bir kısım şartları için butlan sebebinin mevcudiyeti halinde, kural olarak akit muteberdir, söz konusu şartların hükümsüz sayılması ile yetinilir. Bununla beraber, hükümsüz şarttan faydalanan taraf, söz konusu şartın batıl olduğunu bilseydi akdi yapmıyacağını ispat edebilirse, akdin tamamı batıl olur. Akdin batıl olan şartından faydalanamıyan taraf akdin tamamının butlanını ileri süremez. Ayrıca akdin mahiyeti, batıl olan şartın hükümsüz sayılması halinde akdin geri kalan kısmını geçerli saymaya imkân vermiyorsa, bir kısım şartların butlanı halinde akdin tamamı zorunlu olarak hükümsüz olur (75).

SONUÇ :

Etüdde, bilhassa inikat serbestisi bahsinde, verilen izahattan da anlaşılacağı üzere akit serbestisi prensibi sosyal ve kollektivist cereyanların tesiri altında oldukça zayıflamıştır. Liberalizmin iktisadî

(74) Saymen Ferit Hakkı/Elbir Halit Kemal, a.g.e., sf. 150/151.

(75) Reisoğlu Safa, a.g.e., sf. 75.

prensibi «laissez faire, laissez passer» kaidesi yerine, bilhassa iki Dünya Savaşlarından sonra, güdümlü ekonomi sistemi cari olmuştur.

Ayrıca BK 19/1 deki akit serbestisini düzenleyen hüküm gayet elastiki olup, «kanunun gösterdiği hudutlar dairesinde» kaydına binaen, hukuk ve iktisat düzeninde meydana gelecek değişikliklere tâbidir. Fertçi-liberal felsefenin ışığı altında kaleme alınan İsviçre - Türk BK nun 19 ncu maddesinin, tamamiyle anti-liberal olan Faşist rejimi tarafından meydana getirilmiş bulunan 1942 tarihli İtalyan MK nun 1322 nci maddesine hemen hemen eşit bulunduğu düşünülecek olursa, bizdeki bu hükmün ne derece elastik olduğu anlaşılabilir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- AYBAY Aydın, Borçlar Hukuku Dersleri - Genel Bölüm (İstanbul - 1969)
- BETTI Emilio, Teoria Generale Delle Obbligazioni - Cilt III (Milano - 1954)
- CARBONNIER Jean, Théorie des Obligations (Paris - 1963)
- ESENER Turhan, Borçlar Hukuku - Cilt I (Ankara - 1969)
- FEYZİOĞLU Necmeddin Feyzi, Borçlar Hukuku - Umumi Hükümler - Cilt I (İstanbul - 1967)
- GORLA Gino, Il Contratto - Problemi Fondamentali Trattati con il Metodo Comparativo e Casistico - Cilt I (Milano - 1954)
- KANETİ Selim, İsviçre Federal Mahkemesinin Borçlar Hukuku Kararları (1955-1964) - Cilt I - Borçların Genel Hükümleri (Ankara - 1968)
- KANİ Ali - Naghi, La Force Créatrice de la Volonté dans la Formation du Contrat (Neuchâtel - 1956)
- OGUZMAN M. Kemal, Borçlar Hukuku Dersleri (İstanbul - 1968)
- OLGAÇ Senai, Kazai ve İlmî İctihatlarla Türk Borçlar Kanunu - Cilt I (İstanbul - 1959)
- REİSOĞLU Safa, Borçlar Hukuku - Cilt I (Ankara - 1971)

- RIEG Alfred, Le Role de la Volonté dans l'acte Juridique en Droit Civil Français et Allemand (Paris - 1961)
- SAYMEN Ferit Hakkı, Notlu - Sistematiik Türk Kanunu Medenisi ve Borçlar Kanunu (7. Eası, İstanbul - 1967)
- SAYMEN Ferit Hakkı / ELBİR Halit Kemal, Türk Borçlar Hukuku - Cilt I (İstanbul - 1958)
- SCHWARZ Andreas B. (Tercüme Bülent DAVRAN), Borçlar Hukuku Dersleri - Cilt I (İstanbul - 1948)
- TEKİNAY Selahattin Sulhi, Borçların İfası, İhlâli, Sona Ermesi ve Özel Nevileri (İstanbul - 1967)
- TUNÇOMAĞ Kenan, Borçlar Hukuku - Genel Hükümler - Cilt I (İstanbul - 1972, 5. Baskı)
- von TUHR Andreas (tercüme Cevat EDEGE), Borçlar Hukuku - Cilt I (İstanbul - 1952)